

BOSHLANG'ICH SINFLARDA YOZMA ISH TURLARINI TASHKIL ETISH USULLARI

Ergasheva Dilfuza

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti 2-bosqich magistranti

Anotatsiya.

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda yozma ishlarni tashkillashtirishning ilmiy – nazariy asoslari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: insho, bayon, esse, grammatika, qoida, nazariya, savodxonlik, interfaol

Аннотация.

В данной статье рассматриваются научно-теоретические основы организации письменной работы в начальных классах.

Ключевые слова: сочинение, высказывание, сочинение, грамматика, правило, теория, грамотность, интерактив.

Annotation.

This article discusses the scientific-theoretical basis of organizing written work in primary education.

Keywords: essay, statement, essay, grammar, rule, theory, literacy, interactive

Boshlang'ich sinf ona tili darslariga qo'yilgan muhim talablardan biri o'quvchilar bilimni shakllantirish borasida ularning qobiliyatlarini o'stirish ustida ishlash bilimlarni ongli bo'lishiga erishish, o'quvchilarga har bir ishni o'ylab bajarishga odatlantirishdir.

Maktabda amaliy ishlarning ahamiyati o'quvchilar tomonidan to'g'ri baholansada, o'quvchilarning nazariy bilimlaridan amalda foydalanishga qiynaladilar. Yozma ishlarni bajarishda grammatika qoidalaridan kam foydalanadilar. Aslida esa imlo savodxonlikni oshirish uchun ko'chirib yozish va amaliy mashqlar muhim o'rin tutadi.

Psixologik tadqiqodlardan ma'lum bo'lishicha, imlo savodxonlik asta-sekinlik bilan shakllanadi. Amaliy ishlardan qoidaga o'tishda ham o'zlashtirish jarayoni sekinlik bilan kechadi. Dastlab o'qituvchi rahbarligida og'zaki muhokama qilinadi. Asta-sekin o'quvchilar o'ylab, mulohaza qilib anglay boshlaydilar. Barcha yozuv darslarida o'quvchilarga to'g'ri yozish qoidalarini ta'kidlab turish va amaliy ishlarni bajarish orqali ularning imlo savodxonliklarini oshirish mumkin.

Barcha ona tili darslarida o'quvchilar bilishini va malaka qobiliyatlarini takomillashtirish maqsadida oldin o'tilgan darslarni takrorlashga vaqt ajratiladi. Takrorlash bilimlarni aniqlashga, hisobga olish va shu bilan bir vaqtda mustahkamlashga yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda oldin o'tilganlarni takrorlash

bilan bir vaqtda va takrorlash jarayonida oz-ozdan yangi bilimlar berib boriladi. Takrorlash orqali o‘quvchilar o‘z bilimlarini tartibga soladilar, mustahkamlaydilar.

Ilg‘or tajribali o‘qituvchilar darslarni tashkil etishda oldin o‘tilganlarni mustahkamlash, yangi bilimlarni o‘zlashtirish bilan bir vaqtda keyingi darsda o‘rganiladigan mavzu uchun zamin tayyorlaydilar.

Hozirgi zamon darsi shundan iboratki, o‘quvchi, tinglovchi, o‘qituvchi esa ma'ruzachi bo‘lib qolmasligi kerak. Balki o‘qituvchi darsni kuzatib tartibga soluvchi rejissorga aylanmog‘i lozim. O‘qituvchi darsni shunday tashkil etishi kerakki hamma o‘quvchi shu mavzu yuzasidan mustaqil fikr yuritsin, o‘z fikrini ayta olsin, kamchiligi bo‘lsa o‘rtoqlari va o‘qituvchi javobidan kelib chiqib to‘g‘rilay olsin. Darsning xarakter xususiyatiga qarab dars interfaol usulda bo‘lishiga erishishi lozim. Darslarda testlardan va tarqatmali materiallardan foydalanish ham yahshi natija beradi.

Ma'lumki, boshlang‘ich sinf ona tili darsligining adabiy til meyorida amaliy o‘zlashtirishlarga yordam berishdir. Darslikning asosiy qismini xilma-xil mashqlar tashkil etadi.

Masalan:K.Qosimova, S.Fuzailov va A.Ne'matova muallifligidagi 2-sinf ona tili darsligi 1-sinfda o‘tilganlarni takrorlashdan boshlanadi. Bunda gap va so‘z haqidagi bilimlar takrorlanib mustahkamlanadi. Va asta sekin navbatdagi bilimlar berib boriladi. 2004-yilda to‘ldirilgan nashrning muqovasida ikkita o‘quvchining maktab tomon ketayotgan rasmi berilgan. Bu rasm o‘quvchilarning shu darslikka qiziqishini oshiradi. Mashqlarda uyga vazifa va o‘ylab ko‘rish uchun berilgan mashqlarga alohida belgi qo‘yilgani juda ma'qul. Ayniqsa kitobning sahifalari did bilan jihozlangan. Berilgan rasmlar aniq, chiroyli qilib chizilgan. Qoidalar aniq, tushunarli qilib chiziqalar ichida berilgan. Darslik ohirida lug‘at berilgan bo‘lib jarangli va jarrangsiz undoshlar aniq ajratib ko‘rsatilgan. Darslik foydalanishga loyiq.

S.Fuzailov va M.Xudayberganovalar tomonidan 2004-yilda nashr etilgan 7-nashri ham 3-sinf o‘quvchilari uchun juda mos tayyorlangan. Muqovadagi tanlangan rasmlar va bobomiz A.Navoiyning yodgorliklari va o‘gitlari juda o‘rinli berilgan. Darslik sahifalari ham sifatli qog‘oz va ranglar asosida yaratilgan. Darslikning 3- sahifasida Mustaqillik maydoni rasmini berilishi o‘quvchilarni o‘z vataniga, xalqiga, prezidentiga sadoqat ruhida tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Shuningdek, darslik sahifalariga ishlangan rasmlar ham juda o‘rinli, aniq qilib berilgan. Qoidalar ham chiziqalar ichida alohida rang bilan berilgan. Bu ham o‘quvchilarni ona tilidan grammatik qoidalarni tez va puxta o‘zlashtirib olishlarida alohida ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ona-tilidan bilim va malakalarni hosil qilish ishlari asosan yozuv darslarida amalga oshiriladi. Yozuv darslarining mazmuni boshlang‘ich sinf ona-tili dasturini va maktab oldiga qo‘yilgan talablar asosida belgilanadi.

Yozuv darslarini tashkil etishda pedagogika va metodika tavsiyalari hisobga olinadi. Yozuv darsi va unga qo‘yilgan talablarni belgilashda metodika fani sohasidagi yangiliklar, boshlang‘ich sinflarda ishlayotgan eng tajribali o‘qituvchilarning tajribalari asos qilib olinadi. Shunga alohida e‘tibor berish kerakki har bir darsda o‘quvchilarga bilim berish jarayonida tarbiyaviy tomonlarga ham alohida ahamiyat berib borish, uzaro hurmat, mas‘uliyatni his etish, tengdoshlari va oila azolariga hurmat, g‘amxo‘rlik, tabiatga mehr-muhabbat singari xislatlarni singdirib borish kerak.

O‘quv tarbiya ishlarida ko‘zlangan maqsadga yetishish uchun o‘quvchilarda quyidagi qobiliyatlarni shakllantirib borish zarur:

- 1) Gapdagi so‘zlarni o‘xshash tomonlariga ko‘ra taqqoslab olish.
- 2) So‘zlar nimani ifoda etishiga ko‘ra turkumlarga ajratish.
- 3) O‘qituvchi tavsiya qilgan yoki o‘zi tuzgan reja asosida fikrlarni bayon qila olish.
- 4) Gaplarda grammatik tushunchalarni, orfografik qoidalarni ifodalay olish.
- 5) Darslikdagi turli mashqlar va topshiriqlarni birgalikda muhokama qilinganidan keyin uni bajara olsh.

Ona tili darslari savodli yozuv darsi hisoblanadi. Shuning uchun ham yozma ishlarga alohida e‘tibor beriladi. Darsning uchdan ikki qismida o‘quvchilar grammatik, orfografik va nutqiy yozma ishlarni bajaradilar.

Shuning uchun grammatik, orfografik bilimlarni o‘zlashtirish uchun qunt bilan ishlashga to‘g‘ri keladi. Kuzatshlardan ma‘lumki, darsda o‘quvchilarning osoyishta va mustaqil ishlarini ta‘minlagan o‘qituvchi ularning savodli bo‘lishga erisha oladi.

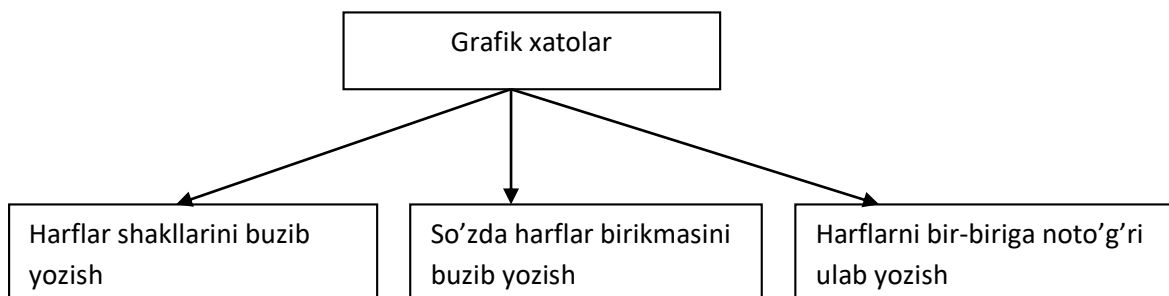
Bunday darslarda ko‘rgazmali qurollar, didaktik materiallar, texnika vositalaridan foydalanish o‘z o‘rnida bo‘ladi. O‘quvchilarning dars jarayonida yo‘l qo‘ygan xatolarini sekin yotig‘i bilan tushuntirish lozim. O‘quvchi shundagina yozuvida yo‘l qo‘ygan xatosini tushunib oladi va tuzatishga harakat qiladi, bilimlarni o‘zlashtirishga qiziqishlari ortib boradi. Ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini bajargan ishlarini o‘z vaqtida baholab borish ham katta ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich sinf ona-tili darsliklaridagi manbalar oz bo‘lsada izlanish metodi bilan ishlashni taqozo etadi O‘quvchilar o‘qituvchi rahbarligida mashq shartini o‘qib unda talab etgan topshiriqlarni aniqlaydilar savollarga javob qidiradilar undagi fikrlarni umumlashtiradilar, mashqlar bajaradilar. Umumlashtirish va xulosalar asosida qoidalar ishlab chiqadilar.

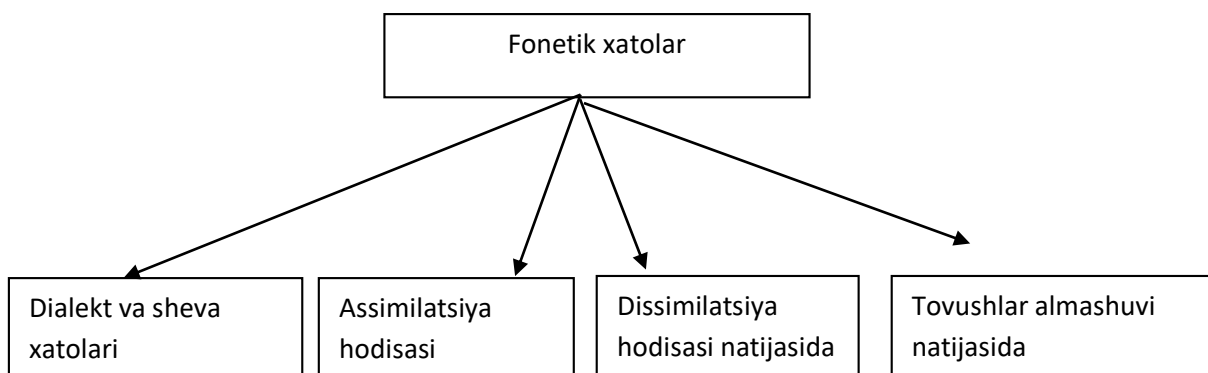
Umuman ona-tili darslarini to‘g‘ri va qiziqarli tashkil etilishi o‘quvchilarni darsga bo‘lgan qiziqishlarini ortiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuvlarida turli xatolar uchrab turadi. Bu uchraydigan xatolarni quyidagi turlarga ajratish mumkin.

1. Grafik xatolar. Grafik xatolarga harf shakllarini o‘xshata olmaslik, harflarning o‘rnini almashtirib yozish, talaffuzi o‘xshash undoshlarni aniq ajratmaslik natijasida yozuvda bir harf o‘rniga ikkinchisini ishlatish biror harfni tushirib qoldirish kabi xatolar uchraydi. Shularga ko‘ra grafik xatolar quyidagi ko‘rinishlarda bo‘ladi:

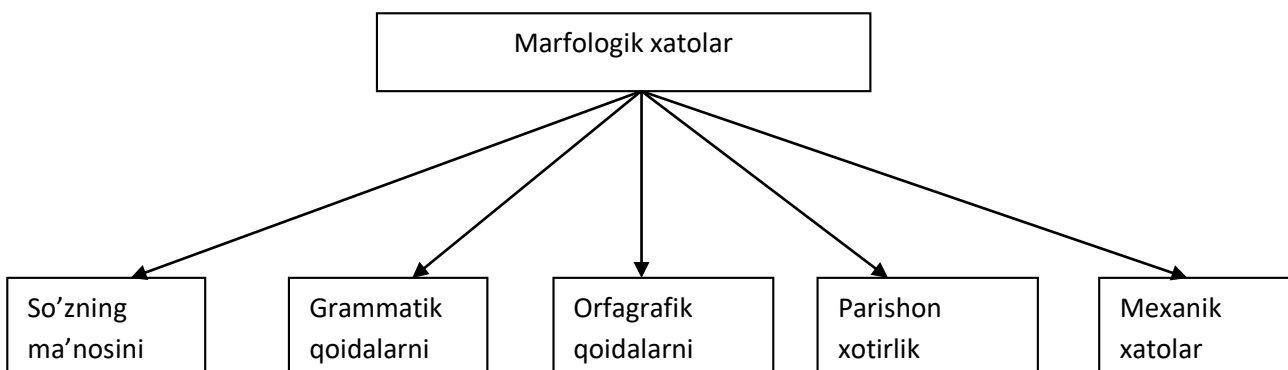

1. *Alisher odobli bola.*
2. *Kuz fasli boshlandi*
3. *Qobil ikki tup ko‘chat ekdi*
4. *Olma, o‘rmon, to‘qmoq.*

1. Fonetik xatolar. Bunday xatolar so‘zlarni tog‘ri talaffuz qila bilmaslik, sheva va dialektlar ta‘sirida bo‘ladi. Fonetik xatolar asosan quyidagi ko‘rinishlarda bo‘ladi. Masalan: 1. Borgan edi – boruvdi. (sheva xatolari)

2. Tomni – tommi. Piyolaga – piylaga. (Assimilatsiya hodisasi)
3. Go‘sh – gosh. G‘isht – g‘ish Devor – devol. (tovushlar almashuvi)

Xatolar ustida ishlashda orfografik tahlilni ahamiyati katta bir necha gapni orfografik jihatdan to‘la tahlil qilish kerak. Bu bilan o‘quvchilar so‘z ma‘nosi va uning imlosini puxta o‘zlashtirib oladilar. O‘quvchilarning to‘g‘ri, xatosiz yozishga o‘rgatish va yo‘l qo‘yilgan xatolarni bartaraf etish uchun quyidagilarga e‘tibor berish kerak:

1. Eng avvalo o‘quvchilarni to‘g‘ri talaffuz qilishga o‘rgatish. Ya‘ni so‘z aytilganda tovushlarni aralashtirmay, tovush tushirib yoki orttirib talaffuz etmaslik. Masalan: kitob o‘rniga kitob, ruchka o‘rniga yuchka, maktab o‘rniga matab deyishga yo‘l qo‘ymaslik.

2. Har bir darsda ko‘pchilik uchun bir xil uchraydigan tipik xatolar doskada ko‘rsatilib, tuzatiladi.

3. Ayrim o‘quvchilar uchun tegishli xatolar o‘sha o‘quvchi bilan birgalikda tuzatiladi.

4. Agar o‘quvchilar biror qoidani bilmasligi natijasida xatoga yo‘l qo‘ygan anashu qoidani takrorlash bilan tushuntirish kerak bo‘ladi.

Shuni aytish mumkinki, o‘quvchilar yozuvida xatolar bo‘lmasligi uchun lug‘at ishiga ta‘limiy harakterdagi yozma ishlarga ko‘proq o‘rin berish zarur. Imlosi qoidalashtirilmagan va qiyin so‘zlar jadvali tuzilib, sinf xonasiga o‘quvchilarga ko‘rinarli qilib osib qo‘yilishi va uni vaqti-vaqti bilan almashtirib turishsa yaxshi natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мадаев О. Иншо қандай ёзилади: Ўрта махсус ўқув юртларининг ўқитувчилари учун методик қўлланма. –Т.: Ўқитувчи, 1991. –88 б.
2. Madayev O. va boshq. Yozma ish turlari: insho, bayon, diktant. – Т.: Turon zamin ziyo, 2017. –104 b.
3. Matchonov S. Umumta‘lim tizimida adabiyotdan mustaqil ishlarni tashkil etish: Ped. fan. doktori ...diss. –Т., 1998. –308 b.
4. Matchonov S. va bq. O‘qish kitobi (4-sinf uchun darslik). –Т.: Yangiyo‘l poligraf servis, 2009. – 266 b.
5. Sattorova N. Insho turlari. O‘zbek maktablarida ona tili o‘qitish masalalari (Metodik tavsiyalar). –Т.: O‘qituvchi, 1991. –54 b.